

A Szűzanya tükre

Cseh Márta fordítása

A FESTŐ TÖRTÉNETE

Bármikor össze tudtam szedni gondolatban valamennyit, magam elé idézni őket áttekinthető rendben, mintha egy képtárban lennének. Néha nem én hívtam őket magamhoz, hanem elmentem hozzájuk, és vendégszobák tapétával borított falain találtam rájuk, pazar keretekben. Nem panaszkodhattak az én portréim, többnyire jó helyre kerültek, különösen itt Újvidéken, amelyet elhagyni készülök éppen, azazhogy jószívrrel már el is hagytam, hisz ezek a percek, míg arra várok, hogy elinduljon velem a vonat, már igazán nem nevezhetők itt-tartózkodásnak.

A portréim - e nyájas tükörképek, amelyek semmilyen (apró, de éppen ezért természetszerűleg torz) fintort nem adnak vissza - vajon kellemkedtek-e a megrendelőnek? Nem, nem, határozottan állítom, hogy soha senkit nem szépítettem meg, hacsak azt a lazúrt nem vesszük szépítésnek, amely képeimen, mint valami ködszerűség, az arcvonásokat lágyabbakká teszi, valamiféle időtlen térben helyezi el őket, megváltoztathatatlanul. A kritikusaim szerint az arcképeimet az akadémiai realizmus jellemzi, s mestere vagyok ennek az irányzatnak. Semmi kifogásom nincsen ez ellen a minősítés ellen, habár egyes bírálóim, azok, akiknek szállka a szemében a „megrendelés” szó, sokszor használják elmarasztalólag. „Nagyrabecsült U. P. festő úrnál, akár egy fotográfusnál, tetszés szerint portré rendelhető, amely minden igényt kielégít” - ilyeneket írtak rólam vitriolba mártott tollal névtelen pamfletisták.

De ugyan már, kritikusoknak, pamfletíróknak sejtelmük sincs arról, micsoda gyönyörűség élő modellt festeni! Még ha esetenként nagy árat fizet is ezért az élvezetért a művész is, a modell is!

Soha nem festettem emlékezetből, és sohasem voltam felületes. Bizonyítékként ott vannak a vázlattömbjeim. Lapozgatva őket, számtalanszor át- és átforgatva a lapokat, arra törekedve, hogy a profilok, félprofilok és en face vázlatok közül kiválasszak és megjegyezzek magamnak egyetlen arc kifejezést, amely valahogy középúton jár egyrészt a nagyon tipikus és talán enyhén komikus, másrészt a reprezentatív és általános, szinte ideális között, amely kifejezés ott van minden arcon, csak éppen a hangulat ingadozásai miatt néha nem lehet észrevenni azonnal. Tény, hogy a képeimen az arc valamiképpen idealizálttá válik, ami azzal függhet össze, hogy szentimentálisan megérintő a viszonyulásom az emberi lényekhez, és ismerem esendőségeiket. Kerülöm, hogy egyszerre képzeljem magam elé a modellt is és a képet is, igyekszem távol tartani magamtól a gondolatot, hogy a modellem halála veszélyeztetheti a mű értékét, megfoszthatja attól a csodálattól, amely a szemlélőben támad, amikor látja a modell és a kép közötti hasonlóságot; érzéki és hiú gondolat ez, úgy tűnik.

Amit különösen ki szeretnék emelni, az az, hogy miután elég sok portrét készítettem, találhattam volna néhány ideális férfi- és nőalakot történelmi és vallási témájú képeimhez. Főleg ez utóbbiakhoz, a vallásiakhoz. Megtehettem volna, nem tudomány kérdése volt, hiszen jól ismerem az emberi arc ideális arányait, s persze a testarányokat is. Ám ha a vallásosságomból fakadóan és az egyházunk iránti tiszteletből rászorítottam magam, hogy például Krisztus alakjára úgy tekintsek, mint nemes lelkű és komoly Pantokrátorra, az eredmény valahogy nem volt elég meggyőző, az a Krisztus nem indította meg a szíveket, nem keltette föl az emberekben, úgy érzem, azt a meleg rajongást, azt a mérhetetlen szeretetet Óiránta, aki magára vette az emberiség minden szenvedését. És mindig újból visszatértem közvetlen környezetem, a mindennapi élet alakjaihoz, azokhoz az arcokhoz, amelyeket a szenvedés szépített szentté és nemessé. Néha saját arcvonásaimat is belevittem, mondjuk az apostolok alakjának megformálásába, persze kerültem a teljes azonosságot, szándékosan megváltoztattam ezt-azt, mint ahogy az ügyes hamisító is odatesz valamilyen részletet, ami nincs ott az eredeti festményen, mintegy saját vétkét enyhítendő.

Hányszor éreztem, hogy istenkáromló vagyok a legrosszabb fajtából, ahogy ott álltam a magam festette ikon előtt, miközben nem a szentre gondoltam, akit megfestettem, hanem arra a személyre, aki modellt ült az ikonhoz. Igen, azokban a percekben teljes lényemmel az ikonoklaszták, a képrombolók oldalán álltam, habár ha netán győzelemre vitték volna harccukat, a régi festők közül sokan megrendelés nélkül maradtak volna. Van

valami józan ésszerűség a szentképfestés eme régi eretnekségében, és igazi vallásosság is van benne persze, amely nem törekszik semmiféle csábításra. Vajon a szentet csodálom-e vagy a művészt, aki megfestette: ez áldilemma, mégsem vagyok képes megszabadulni tőle.

A képrombolók, ó, mennyire meg tudom őket érteni a történetek után! Ez az eset valószínűleg véglegesen meghatározza ezután a szentképekhez való viszonyomat!

A szóban forgó esemény iszonyatossága semmivel sem kisebbíti a részvétet, amelyet érzek, továbbá tökéletesen értem is azt, ami történt. Tökéletesen megértem azt a szerencsétlen, azt a kedves kis Milákovics lányt. Nem takargatom: én is vétkes vagyok.

Ha tudtam volna, hová vezet az a végtelen türelem, ahogy modellt állt, a szentképek iránti őszinte érdeklődése és a segítőkészsége abban, hogy megtaláljam a legjobb beállítást a kiválasztott témához. Csak annyit láttam, hogy ez a kislány egyike azoknak a lányoknak, akik erősen kötődnek az apjukhoz, és akik életüknek abban az érzékeny szakaszában kell hogy hozzászokjanak az anyai szeretet hiányához, amikor erre a legnagyobb szükségük volna: amikor jövendő élethivatásukra érlelődnek, a feleség, az anya szerepére. Nekem is van egy kislányom, akit mérhetetlenül szeretek, és aki hasonlít is hozzám sok tekintetben, de bevallom, egészen tanácsatlannak, sőt fölöslegesnek érzem magam bizonyos dolgokban, amelyek így teljes mértékben az anyai gondoskodás hatáskörébe kerülnek.

Az ismeretségem a leányka apjával, Milákovics úrral még egyetemista éveinkhez vezet vissza. Bécsben tanultunk mind a ketten, ő kereskedelmet, én festészetet. Időnként találkoztunk egy a Práterhez közeli vendéglőben, amelynek konyhája igen jó és olcsó ételeiről volt közismert. Milákovics bécsi tartózkodása nem tartott soká, két év tanulás után haza kellett térnie Újvidékre, hogy átvegye apja üzletét. Röviden, a barátságunk a közelmúltban éledt újjá. Akkoriban már az újvidékieknek, s különösen a Szerb Matica tagjainak az első számú arcképfestőjeként tartottak számon, szinte Matica-tagnak számítottam mint festő, munkám annyi, hogy ki sem látszottam belőle. A megrendelések közül többet is kénytelen voltam visszautasítani, és valójában elegendem is volt már az élemedett korú, tisztességes és módos polgárok fiziognómiájából, amikor Milákovics fölkért, hogy fesse meg a lányát. Ez idő tájt költöttem át a családomat Belgrádba, én azonban még Újvidéken maradtam, hogy megkezdett munkáimat befejezzem. Most, ahogy utólag visszagondolok a történetekre, az az érzésem, hogy mint egy tolvaj lopakodtam be abba a házba. És – hogy megtörténhessen, aminek meg kellett történnie – mintha valami előre-megrendezetséggel lett volna abban, hogy odakerültem. És történt minden a legjobb szándék mellett. Milákovics láthatta rajtam, hogy hiányzik nekem a család, az otthon

atmoszférája, felajánlotta hát az otthonát. Így aztán karácsony előtt oda-költöztem hozzájuk; fönntartottam ugyan a műtermet is, azonban már nem volt rá szükségem.

Ahogy most fölidézem az első benyomásaimat a házról és arról a furcsa társaságról, amely lakta, a legföltűnőbb a csöndesség volt, ami a hangokat, és a félhomály, ami a fényt illeti. A ház lakói: Milákovics, a házigazda, a leánya és Magda, aki félig a háziasszony, félig a cseléd szerepét töltötte be. (A barátom özvegyember volt, és intim kapcsolatot tartott fönn vele, amit ügyesen titkolt a lánya előtt, előttem viszont nem.)

A fény! Az a visszafogott, tompa fény! Én ezt úgy oldom meg a képeimen, hogy lazúrszürkével átfestem a vásznat, ez az én „sfumatóm”, amely enyhe távlatot ad a dolgoknak, még akkor is, ha a háttérnek nincsenek perspektívában ábrázolt elemei.

A házat uraló hangulatról Milákovics leánya gondoskodott. Milyen különös már a neve is ennek a lánynak: Goszpojinka.* Mikor megtudtam, hogy hogy hívják, első gondolatom a Boldogasszony volt. Nagyboldogasszony és Kisboldogasszony. Istenszülő. Szűzanya. Természetesen sejtetem se volt arról, hogy mindez milyen szorosán kapcsolódik majd össze, a lány neve és az én képeim, ikonjaim.

A szoba, amelyet a rendelkezéseimre bocsátottak, kétségtelenül a megboldogult feleségé volt. Ezt Goszpojinka a tudtomra is adta. Az édesanya iránti nagy kegyelettel mesélte nekem, hogy az anyja hozományából való tárgyak képezik a bútortozatot. A bútordarabok közül egyet-mást, például egy nagy, háromszárnyas, faragásos tükrös szekrényt Goszpojinka átvitetett a maga szobájába. A hatalmas ágy, amelyben aludtam, sötétre pácolt diófából készült. Volt még a szobában egy terjedelmes sifonér és egy pohárszék, üvegnyúval és porcelánnal teli. Megható volt, ahogy a barátom, arra gondolván, hogy zavarják kiművelt ízlésemet, le akarta vétetni a falakról azokat a német könyvomatokat, amelyek édeskés jeleneteket ábrázoltak az Ó- és Újszövetségből, meg a különböző ájtatos Genovéa-képeket.

Amikor azt mondom, hogy Goszpojinka volt az, aki a ház atmoszférájáról gondoskodott, akkor a visszafogott gyász hangulatára gondolok mindenekelőtt, amelyet ápolgatott magában például azzal, hogy gondja volt rá: be vannak-e csukva az ablakokon a zsalugáterek, össze vannak-e húzva a függönyök, az ikon előtt ég-e a gyertya, hogy a szó nem hangosabb-e, mint ami illendő egy olyan házban, ahol még gyászolnak – holott a gyászév már letelt, amikor én a házba kerültem. Felesége halálának a körülményeiről a barátom csak szűkszavúan nyilatkozott, szemmel láthatóan igyekezett kerülni a részleteket, a magyarázkodást. Milákovicsné a negyvenes

* Kb. Kisasszonyka. A név „különös” voltát az okozza, hogy nagyon hasonlít a Boldogasszony, a Szűzanya nevéként ismert Goszpojina névre. (A ford. megj.)

éveiben járt, amikor elhatározta, föltételezhetően a férje kívánságára, hogy szül még egy gyereket. A terhesség alatt valami komplikáció lépett föl, ahogy ez már idősebb korban lenni szokott gyakran, az asszony a hetedik hónapban világra hozott egy halott kisfiút, de a szülést nem élte túl. Milákovics barátom aggódott a lányáért, hogy olyan kitartóan gyászol. Biztatta, látogassa meg a rokonokat, a szomszédban lakó barátnőit, ám Goszpojinkában semmi hajlandóság nem volt, hogy társaságba járjon, hogy odahagyja a homályos szobákat. Az apát leginkább az aggasztotta, hogy a leányka olyan magától értődő természetességgel, mondhatni szinte élvezettel adta át magát az édesanyja iránti gyásznak, rendszeresen kijárt a temetőbe, és eljárt a templomba, egyetlen alkalmat sem hagyott volna ki, amellyel a halott emlékének áldozhatott.

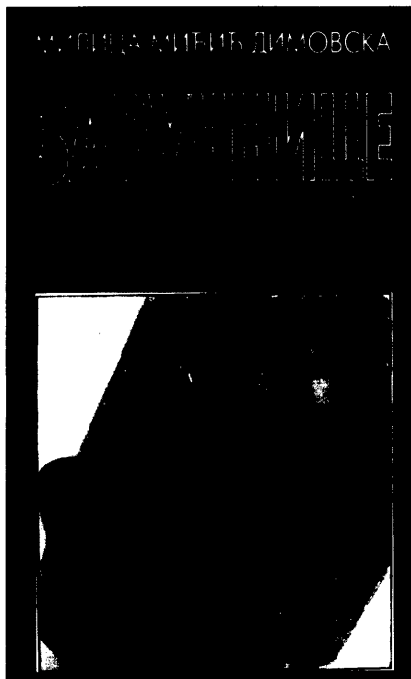
Így kerültem tehát hozzájuk, inkább azért, hogy elszórakoztassam a kislányt, mintsem azért, hogy a kései utódok számára megörökítsem a közismert, gazdag Milákovics úr leányának a szépségét. Pedig igazán reprezentatív portré lehetett volna ez, hiszen a modell egy szép és gazdag eladósorban levő kisasszony. Festettem már ilyen portrékat, különös élvezettel emeltem ki a fiatal leányarc simaságát és feszességét, az érett barackot idéző hamvasságát, a kecses nyak ívét, amelyet még inkább kiemel a merev csipkegallér. A barátom igazán mindenről gondoskodott, Bécsből hozatott holland csipkét, amelynek fehérsége, viaszkos fénye és Goszpojinka kreol bőre, sötétbarna haja között megragadó volt a kontraszt. Az apa furfangja eredményesnek bizonyult. Goszpojinkába visszatért az élet, úgy tűnt, Csipkerózsza-álmából ébredszik benne a divathölgy, szégyenlősen bár, de ugyanakkor kacéran nevetgélt, miközben a vázlatokat készítettem. Azt ajánlottam neki, hogy hímezzen vagy olvasson közben, s hogy meséljen valamiről, hogy minél pontosabban megfoghassam a mozulatait, az arcjátékát.

Mindez a vendégszobában történt. Akkor szerettem meg ezt a szobát, amikor először láttam alkonyattájt, amikor csak az ikon előtti gyertya fénye áradt szét benne, azt hiszem, még a tömjén illatát is érezni véltem a levegőben. Szent Miklós ikonja, egy régi és sötétre barnult fafestmény, talán Bacsevityé.

Egy hét is elmúlt már odaérkeztem óta, amikor arra kértem, hogy legalább a zsalugáteren keresztül engedjen be a szobába egy kis világosságot, mert a festéshez nappali fényre van szükségem. Tétovázva bár, de megette, amit kértem, azután pedig, pár napra rá, teljesen kitérte a zsalugátereket, úgyhogy szinte elárasztott bennünket a fény. Dél volt éppen, és az almási templom tornyában, amely itt magasodik a ház mellett, éppen szóltak a harangok. Az ablakunk a templom déli falának sötét köveire néz, a fal magasan fekvő ablakain a harangzúgásba beleremegetek a vitrázsok.

Meg voltam elégedve a vázlatokkal, s éppen a vásznat készítettem elő, amikor megrendelés érkezett a Görgetegről, Ilarion Ruvarac archimandritától. Valamikor a kolostorban állt Jakov Orfelin oltárfala, amely azonban megsemmisült a földrengést követően, a templom restaurációja során. Föltételezem, hogy a rendfőnök azért választott éppen engem, mert becsülte akadémizmusom tiszta klasszicizmusát, amely jól illett a Zágrárból idehozott német építészmérnök fehér ornamentumaihoz. Mindenki tudja, hogy az archimandrita milyen puritán, és szigorúsága is közismert, miként a tudományokban való jártassága is. Nekem tetszett a templomot uraló különleges, havas fehérség, amely olyannyira elütött a korábbi, az óarany és a faragások meghatározta barokkos hangulattól. Amikor megláttam az ikonoknak fönntartott üres felületeket az oltárfalon, földéződtek bennem a Goszpojinka arcképehez készített vázlatok. Az ő tiszta, szabályos arcvonásai egyszerre úgy sejtettek föl emlékeimből, mint Mihály és Gábrriel arkangyal arcvonásai, az alsó sor ikonjaira gondolván, és a maga egészében szinte már teljesen készen is volt az egész.

Elfogadtam az archimandrita ajánlatát, aláírtam a szerződést, és éreztem, hogy hatalmába kerít valami édes izgalom: minél előbb belevetni magam a munkába. Hiszen az alakok már ott voltak készen a fejemben! Én mindenekelőtt rajzoló vagyok, nem szeretem a színek tobzódását, főleg nem a vallási témájú képeken. Az ikonosztáznak ezen a részén egyedül az Angyali üdvözet jelentett kompozicionális kihívást. Nem tudom, mi vitt rá, hogy megbeszéljem Goszpojinkával ezt a képet, amely Lukács evangéliumának ezeket a közismert sorait jeleníti meg: „Örülj, kegyelembe fogadott!...” Megmutattam neki néhány könyvet, ismert német mesterek könyvmatait. Hihetetlen, de találkozott az ízlésünk. Neki is az Üdvözet nyugatias ábrázolásmódja tetszett, amelyen Gábrriel könyvvvel a kezében találja Máriát, illetve a könyv mellette fekszik egy asztalkán, s nem az, ahogy a mi régi ikonográfiánkban volt szokás, hogy orsó-fonál van nála. Ez nagyon illett ahhoz a büszke és öntudatos alakhoz, amelyet a Mennyei Menyaszonnyról alakított ki magában az Akathisztosz-himnusz hatására. Az apja Oroszországban szerzte meg a számára az Akathisztosz-himnusz, rendkívül jó költőiséggel fordított is le belőle szerbre, s nagy élvezettel olvasta föl ezeket a részleteket az apjának, Magdának meg nekem, amíg az arcképén dolgoztam.

Sem az apja, sem én nem bizonyultunk jó megfigyelőknek. Az apjának az róható föl, hogy nem foglalkozott vele eleget. Szerette a lányát, ez kétségtelen, de nem értette meg, nem törődött az érzéseivel, a töprengéseivel. Nagyvonalú volt, ami a hozományára szánt összeget illeti, s ezzel büszkélkedett is a környezete előtt. Abban reménykedett, hogy férjhez megy, férjhez megy hamarosan, talán azért is fontos volt ez neki, hogy annál kényelmesebb legyen az élete Magdával, akit egy szegény külvárosi családból vett maga mellé, s akinek – ahogy ez már lenni szokott –, ivott az apja, az anyja pedig házakhoz járt varrni, hogy a többi gyereket valahogy eltartsa. Azt hiszem, szándékában állt törvényesíteni Magda gyermekét, akinek ő volt az apja. Goszpojinka úgy tudta, hogy a kisfiú egy katonától van, aki szórén-szálán eltűnt, otthagya Magdát bűnös szerelmük gyümölcsével.

Én pedig tele voltam lelkesedéssel, úgy éreztem, hogy a kép maga magát festi. Olyan könnyen ment a munka, olyan gyorsan telt a vászon. Az ikonosztáz nem vett igazán igénybe. Néhány központi kép és néhány oldalsó. Egyszerű kompozíciókat találtam ki, fölösleges részletek nélkül, elegáns, halk, levegős képeket. Olyan tulajdonságok ezek, mint amilyen Goszpojinka is volt. Csöndes volt és áttetsző.

Amikor az imént azt mondtam, hogy sem én, sem az apja nem voltunk jó megfigyelők, elsősorban arra gondoltam, hogy egyikünk sem vette észre rajta, hogy a Mennyei Menyasszony szerepébe való beleilleszkedése mikor lépte át azt a határt, amely még értelmezhető úgy, mint a modell készsége együttműködése a festővel, hogy megkönnyítse annak dolgát. Vajon mikor és hogyan következett be Goszpojinka különös azonosulása az Isten-szülővel?!

A megjelenítés és a vele való azonosulás között mikor szakadt át a gát?! Mikor jelent meg az a titokzatos, elragadtatott tekintet, az a mosoly, amely már nem nekem szólt, nem egy másik embernek, a festőnek, akinek modellt áll, s akiben a lehető legjobb benyomást igyekeznek kelteni! Én pedig ezt a mosolyt, ezt a kedves tekintetet így értelmeztem, s ebben nem volt sem bűnös gondolat, sem bűnös szándék. Melengette a szívem ez a bájos, csodálattal teli tekintet, amely – azt hittem – a zsenge ifjúság rajongását jelzi az évek súlyát hordozó, hogy ne mondjam öreg festő iránt (hiszen egy negyvenöt éves ember még igazán nem tekinthető öregnek).

Mielőtt ez az ő eltévelyedése megtörtént volna, úgy képzeltem, hogy ő meg én, mint két összeesküvő, egy színjáték szereplői vagyunk. Emlékszem, hogy nevetett, mikor azt mondtam neki, hogy a profilja éppen olyan, amilyennek Mihály arkangyal profilját elképzelem. Még kacérkodott is, sűrű, fekete szemöldökét fölhúzta, mintegy csodálkozva: „Én angyal? Hát angyalra hasonlítok én?” Amint azonban befejezte a mondatot, kialudt a mosolya, arca komollyá, merengővé vált. Félbeszakadt a játék, de csak rövid időre. S a vidámsága visszatért, ahogy közeledett a Gyümölcs-

oltó Boldogasszony ünnepe. Készült rá. Az apját rávette, hogy vegyen jó sok kelmét, sötétkéket és bíborvöröset.

- Ebből lesz a maforion, ebből meg a himation - mondta, büszkélkedve a tudásával, s magához fogta a redőkbe szedett anyagot.

Ezek még mind külsőségek voltak, a Szűzanya ruhája, könyve, asztalkája (hogy színházi zsargonnal éljek): jelmezek, kellékek, kulisszák. Vajon ugyanaz volt-e ez a játék, mint a középkori misztériumjátékok? Kezdetben Goszpojinka szerepet játszott, ez kétségtelen, nagy átéléssel szavalt részleteket az Akathisztozból, nekem tetszett, ahogy csinálja, egészen félretettem azt a polgári tartózkodást, amely ellenérzést táplál minden eltúlzott érzelmnyilvánítás iránt, s egyáltalán: minden túlzás iránt, amely felkorbácsolja az érzelmeket, ami beteges, ami kételyeket ébreszt. Mint tisztos polgár, jó férj és családapa, és mint vallásos ember, vallásos a szónak abban a pozitív értelmében, ahogy azt kegyelettel teljes és patriarchális szellemiségű hitünk megkívánja tőlünk, észre kellett volna hogy vegyem idejében Goszpojinka eltévelyedését. Nem mintha rossz természetű lett volna, dehogyis, angyali teremtés volt ő, aki emberi alakot öltött, csak hát, mint tapasztalt és iskolázott embernek kötelességem lett volna, hogy a jó útra irányítsam. S most, ahogy itt ülök ebben a vonatban, s nézem a peront, látom őt a bibliai öltözéket idéző, egyszerű bíbor ruhában, vállán a kék lepellel. Az arca átszellemült és komoly. Már nem pózol, már nem játssza a Szűzet, hanem ő maga az, a „beláthatatlan szent magasság”, az „egkek királynéja”, „az istenségnek temploma”. Valahová a hátam mögé néz. Egy alkalommal eltévesztette a mozdulatot, és azt a testtartást vette föl, ahogy Gábrriel arkangyalt ábrázolják, de csak egy pillanatra, s összereszt, mikor észrevette a hibát.

A változás az alatt a rövid pár hét alatt történt, amíg odavoltam. A munka miatt föl kellett mennem a Görgetegre, és amikor visszajöttem, Goszpojinka a bibliai ruhákban, a hemationba és maforionba öltözve fogadott. Észrevettem, hogy a lepel félrecsúszott rajta, valahogy ferdén áll, mintha előrenyomta volna a hasát, s ettől elidomtalanodott az alakja. Eszembe sem jutott arra gondolni, hogy ennek a testtartásnak fiziológiai okai lehetnek. A kezét összekulcsolta a melle alatt, ezzel a mozdulattal összefogva a palástot is, amitől az egész olyan hatást keltett, mintha egy buborék volna a dereka körül. Az arca sugárzott a boldogságtól, aminek okát olyan hangon hozta a tudomásomra, amelyből rendkívüli nyugalom és öntudat áradt: „Én, Goszpojinka, az isteni megtestesülés kelyhe vagyok. Megfogant bennem a Megváltó!” Arcán semmi jele az örületnek, inkább nagyon szelíd, és egy csöppnyit büszke is, mert ő a Kiválasztott, és mert örvendezik. Semmi hiúság, csak háladatosság és tudomásulvétele a ténynek, hogy bensőjében hordozza a titokzatos, kifejezhetetlen gyönyörűséget, szépséget, bölcsességet.

- Mennyei láng ég bennem - mondta -, ennek a lángnak a mécsese vagyok, Istennek lakhelye, híd, amely a földről az égbe vezet. Telve vagyok ennek a fénynek a ragyogásával, tudok mindent tudatlanul, mert Ő lakozik bennem. Az Úr... És sohasem fogunk elválni egymástól. - Ezek az ő saját szavai, de érződik rajtuk az Akathisztosz-himnusz hatása. Ómiatta aztán újra elolvastam az Akathisztoszt, s eretnekségnek tűnhet, amit mondok, de rendkívüli szépsége elragadtathatja az egyszerű embereket, főképpen az olyan érzékeny lelkeket, mint amilyen Goszpojinka volt.

A városban gyorsan híre kelt, hogy a Milákovics lánnyal valami nincs rendben. „Megbolondult szegényke” - hát fogalmazhat ennél közönségebben és szánalmasabban valaki, különösképpen egy olyan ember, aki mint jómagam is, pontosan tudja, hogy semmi sem olyan egyszerű, mint amilyennek látszik. Nem voltam képes utálkozás nélkül hallgatni még annak az itteni orvosprofesszornak a magyarázatát sem, aki oly gögös önteltséggel bocsátkozott terjedelmes fejtegetésekbe, miszerint különösen fiatal leányokat érint az úgynevezett „hisztériás terhesség” jelensége, s egész kiselőadást tartott ezzel kapcsolatos tapasztalatairól.

El kellett volna égetnem a képeket, amelyeken Goszpojinka alakja megjelenik? Istenfélő ember lévén fohász a válaszm: „Bocsáss meg nekem, Uram, hogy összetévesztettem a képet a képpel, a képzetet a képzelettel, a képzeletet a képzelettel, mert nem adatott meg nekem a hatalom, hogy ismerjem a helyes választ. Nem voltak annak birtokában még a bizánci császárok, ikonfestők, León és Konsztantinosz sem.”

Elköltöztem a barátomtól. Goszpojinka akkor még élt, azonban senkinek sem sikerült, az egy Magdán kívül, előcsalogatnia őt a szobájából, ahová bezárkózott. Magammal hoztam a képeket meg a lány befejezetlen portréját is. Azt a kicsi ikont is a Szoptató Szűzről, amely miatt annyira megharagudott rám és Magdára. Árulásnak vette azt a képet, most már értem. Az ő szempontjából árulás volt egyéformálni a Mennyei Menyaszszyonyt és a Boldogságos Szűzanyát. Goszpojinka lelkében nem mehetett végbe ez az egybeforradás, nem juthatott el az egyik állapotból a másikba, ami egyébként annyira természetes, nem érthette meg, hogy ez a természetes rendje a dolgoknak. Azon az ikonon összemósódtak Goszpojinka és Magda arcvonásai, de azt hiszem, leginkább az találta szíven, hogy a Szűzanyát úgy festettem meg, hogy a kis Jézus arcocskája a lemeztelenített keblén pihen. A Jézuska a képen Magda kisfiára, Goszpojinka féltestvéreére hasonlít.

Talán azért is oly nehéz elviselnem a történetek súlyát, mert árnyék vetült a művészetemre, s ettől az árnyéktól nem vagyok képes szabadulni. Azt érinti munkáimban ez az árnyék, ami annak egyetlenegy olyan saját-

sága, amely az én szabad elhatározásomból fakad: hogy a realiztikus irányt követem, hogy élő modelltől dolgozom.

Indul a vonat. Távozom Újvidékről. Az állomás peronján, amely lassan elmarad mögöttem, ide-oda himbálóznak a virágokkal teli ámpolnák. Békesség lesz úrrá rajtam a gondolattól, hogy estére már Belgrádban leszek, és gondoskodó szeretettel várnak ott rám a feleségem meg a leányom.

MAGDA TÖRTÉNETE

A kisasszonykám most már semmit nem érez. Csak fekszik itt a ravatalon, olyan ruhákban, mint amelyeneket a mi szentséges Szűzanyánk visel, ahogy az oltárajtón van lefestve. Én voltam az, aki megfürösztötte, és szemem előtt történt meg a csoda, amiről mindenfelé, az udvarban, az utcán az öregasszonyok susmorognak. A kisasszonyka hasa igazi volt, szó sincs arról, hogy kispárnát tett volna a ruhája alá, ahogy egyesek gondolják. Amikor hozzáértem, hogy megbizonyosodjak róla, hogy tényleg húsból-vérből van-e, a köldökénél egy nyílás támadt, s azon át kirepült két fehér szárny, fölemelkedett a mennyezetig, aztán meg ki a nyitott ablakon, és elszállt a templomunk tornya iránt. A kisasszonykáról folydogált le a szent kenet, mondtam is magamban, megbocsátott neki a jóisten. De mennyit is szenvedett szegényke, mennyi lelki gyötrelmen ment keresztül!

Előbb a bíborruhát adtam rá, aztán a sötétkék palástot, közben vigyáztam nagyon, hogy minden úgy álljon ám, ahogy a mester lepingálta. Azon az ő festményén a kisasszonyka ott álldogál, a kezét egy könyvön tartja, ami egy keskeny asztalkán hever mellette. Ez ugyanaz a kis asztal, amin a vendégszobában az a vastag, sárga viaszgyertya áll a tartójában. Azt is a kisasszonyka találta ki, hogy a mester könyvvel fesse le, ne ám orsóval. Mondogatta, hogy ő a könyvekben látta meg a Szűz Máriát, nem az orsóban, a mester meg a kedvében járt neki.

Amikor a kisasszonyka bezárkózott a szobájába, napokig senkit se engedett be magához. A zsalugáter rácsai is össze voltak csukva szorosra, de én tudom azért, hogy lehet őket kívülről széthúzni, aztán akármikor bekucskálhattam. A kisasszonyka órák hosszat a tükör előtt álldogált mozdulatlanul. A szoba belül olyan volt, mint egy nagy kristálytál, minden csillogott-villogott valamilyen fényességben, habár a zsalugáterek be voltak húzva. Tálkákban és poharakban szikrák játszottak és csillámlottak, mint akváriumban az aranyhalacskák. Akkor egyszer csak a kisasszonyka keresztet vetett, és énekelni meg szavalni kezdett, azt az éneket a Szűzanyához, ami úgy kezdődik: „Nagy ékességgel elárasztott”, meg egy olyat, hogy: „Árnyékozz meg, ó, Szentlélek, Boldogsággal várlak Téged, mérhetetlen alázattal, én, a tiszta Goszpojinka, a Napot hirdető Csillag, a Mennyei Menyasszonyka, Téged érezlek magamban.” Amikor ezeket így elsorolta,

csak megpördült maga körül azokban a ruhákban. Aztán rároskadt a tükrösre, a tükrös szárnyai meg összecukódtak fölötte.

Ennek az ő tükrös szekrényének háromszárnyas az ajtaja. A tükrő rá-máját egy fafaragó mester készítette, de olyan csudaszépre, hogy egy trón-ra hasonlítson. Rózsakoszorú fölött aranyozott tölgyfalevelek és valamilyen páfrány húzódik rajta véges-végig, és oszlopokra fölfolyó borostyán, mindez diófából kifaragva.

A kisasszonyka látta az Angyalt, amint kilép ebből a tükörből. A szárnya leeresztve, amikor meg széttárta, óriási volt, mint valamiféle selyemfüggöny vagy mint egy nagyon nagy legyező, amelyen keresztülszűrődik a fény. Ám ha összecukta a szárnyait, éppen elérték a hóna alatt. A kisasszonyka azt mondta az angyalnak, hogy ő fölkészült, senki és semmi meg nem akadályozhatja már, hogy ő legyen az égi létra, amelyen isten lejön a földre. Így mondta, létra, én meg elnevettem magamat, mert eszembe jutott a mi létránk, az a nagy, ami a kukoricagóréhoz van támasztva.

A mestert szórakoztatták a kisasszonyka játszadozásai, ahogy pózolt neki. Utánozta a Szűzanya különböző mozdulatait. Ezekről a testtartásokról egy német könyvben látott képeket. Lekopírozta a Szűzanya testtartásait, ahogy megjíjed, amikor megjelenik neki az angyal, aztán ahogy elgondolkozik az angyal szavain, azután azt a mozdulatot, amely azt fejezi ki, hogy visszautasítja a nagy kegyet, hogy ő legyen a szeplőtelenül megfogant, az isten lakhelye, valójában pedig olyan büszke rá, hogy büszkébb már nem is lehetne. Kezét a melléhez szoritja, ezzel mutatja a kételkedését, de csak szerénységből, tettett szerénységből ám. Átlátszó ez a tette-tése... Ismerem én a kisasszonykát, tudom, mennyire büszke, hányszor mondta nekem, hogy ő tiszta, egészen tiszta, én meg a lányságomat oda-dobtam egy katonának. Erre én csak nevettem. Nem egy szegény lány ő, akinek egyedül kell hogy fölatalja magát az életben. De mindegy, azért nem cserélnék vele. Szegényke, nem mert elmenni egyedül még a székes-egyházig se, nemhogy az Úri utcáig vagy a piacra.

Éppen ezért ráhagytam, hadd büszkélkedjen a tisztaságával meg az apja, a Milákovics úr tisztességével. Hallgatom csak, ahogy mondja, mondja, hogy az ő apja egy szent, minden gyötrő gondolata a halott hitvese, azaz-hogy a kisasszonyka édesanyja. Én csak mosolyodtam ezeken a szavakon, persze ő nem értette, hogy min mosolygok.

A mester régi barátja a kisasszony apjának. A mester számára két Szűzanya létezik, az egyik a szűz, a másik az asszony. Az egyik Goszpojinka, a másik meg vagyok én. Mekkora élvezettel festette azokat a nagy, tejtől duzzadó melleimet. A mester szereti a telt formákat. Mért kellene, hogy a mi Istenünk anyja sovány legyen, és állig begombolódzva, arcban viasz-sár-

ga, mintha valami kolostorba lenne bezárva. És minden egészséges gyermek, mondogatta a mester, nekem az Isten Báránya, mint a Kisjézus.

Az én kis fiacskám, ez az én kis aranyom, aki egy szép napon úr lesz, nagy úr, és a Milákovics nevet fogja viselni, őtet pingálta le a mester mint a bárányt, a Szent Királyt, az Urat, a mi Megváltónkat.

Nem lett volna szabad, hogy a kisasszony megtudja, hogy a mester lepingál engemet mint a Szűzanyát. Tudtam én előre, hogy ez neki nem tetszene. Az ő számára a Szűzanya csak a Szűz, akiben a Szentlélek lakozik. Néha az udvarban sétálgatott azokban a ruháiban, amikben le van festve, az egyik kezében egy lilomot tartott, mintha éppen akkor kapta volna az Angyaltól, a másik kezében pedig a kis bőrbő kötött bibliáját szorongatta.

A lilom virága úgy ingott-bingott, mint egy harangocska. És mintha ez a harangocska csak neki szólt volna. Néha megállt a csirkeketrec mellett, épp hogy csak kikeltek a kiscsibék, ott totyogtak gyöngye lábacskaikon, bizonytalanul, tétován, egymásba ütközve. A kisasszony egy darabig révedezve nézegette a csibéket, aztán meg egyszerre fölvetette a fejét, és csak nézte, nézte az almási templom tornyát itt a házunk mellett.

A keresztet a torony tetején, ahogy ragyog a napsütésben, aransárgán, tiszta színaranyból, amitől aztán biztos káprázni kezdett a szeme. Semmi mást nem látott, csak a ragyogást, és akkor énekelni kezdte az Alleluját, engem meg majd kirázott a hideg ettől a látványtól.

Egyszer, amikor még magánál volt, odajött hozzám, hogy majd ő fölolvasson valamit a Bibliából, a János jelenéseiből, hogy halljak valami gyönyörűt, mondta. Én nemigen ismerem a Szentírást, ellenben ő naponta olvasgatta. Később megtaláltam azt a részt, meg volt jegyezve, úgymint most már fejből tudom. „És láttaték nagy jel az égben: egy asszony, aki a napba vala felöltözve, és lábai alatt vala a hold, és az ő fejében tizenkét csillagból korona.”

Itt cseng a fülemben most is a kisasszonyka hangja, teljes testében reszketett a fölindultságtól.

- Ó, érzékelem ezt a gyönyörűséget - kiáltott föl elragadtatva, ahogy ott állt a kiskonyhában. Jaj, csak föl ne ébressze a kicsit, gondoltam, de nem mertem félbeszakítani, mert amikor fölmérgesedett, néha el is ájult a kisasszonyka.

- Én olyan vagyok, mit egy világító lámpa - folytatta -, amely segít megtalálni a sötétségben a Szűzanyát. Ez a világ - sötétség. Hogy ez így van, te azt el sem tudod képzelni. A Szűzanya megvilágít engem, én pedig megvilágítom a Szűzanyát. Gondolná-e bárki is, hogy a képen nem ő van, hanem Goszpojinka! Az angyalt is csak a képről ismered. Ezt a lilomot a kertben szakítottam, az angyalé is éppen ilyen.

Mondtam neki, hogy üljön le, de ezt abban a lelkiállapotban meg se hallotta. A kredencnek támasztotta a hátát, mintha nem állna elég biztosan a lábán, és csak mondta, mondta:

- Mikor belenézek a Szűzanya szemébe, mintha elmerülnék önmagam-ban. Akkor leszálok a belsőmben, amely ragyog, mert beleköltözött az Úr. Nem érzek én tőle, a Mindenhatótól semmi terhet, hanem csak lebegek ebben a nagy testetlenségben.

Meglóbálta kezében a liliumot, mintha egy bojt lenne valami pálca végén, rám nézett, kedvesen, hogy figyelek rá, és bizalmasan azt mondta:

- Az éjjel meg azt álmodtam, hogy lebegek egy vízsugár fölött, és ez az ártatlanság és a tisztaság forrása, az életé.

A kezem csupa liszt volt, ragadt a tésztától. A Milákovics úr szeret néha beosonni hozzám, bekóstolgat egy-két darab mákos rétest, meg eljátszogat a kicsivel... Soha életemben be nem vallottam volna a kisasszonykának, hogy kistestvért szültem neki. Egyszerűen föl se fogta, el se hitte volna. Ő az ilyesmiket nem érzékeli. És akkor fölébredt a kicsi, és elkezdett sírni, Goszpojinka meg, hogy segítsen, mivel a kezem lisztes volt, bement hozzá a szobába, hogy lecsöndösítse.

Akkor vette észre a képet. Láttam rajta, hogy meglepődik, a fejét egészen a válla közé húzta, mint a madarak szokták, amikor fáznak. Aztán egy szó nélkül, zsebkendőt szorítva a szájához, kiszaladt. A lepel nyomot hagyott a porban, ám ő csak szaladt, el a csirkeketrec, a góré mellett. A gang oszlopai között elő-előlebbent a palást kékje, pörgött a csillogó festék a falról, ahogy oda-odacsapódott.

Az este bezárkózott a szobájába. Nem engedett be senkit. A küszöbre tettük neki az ételt. Keveset evett a kisasszonyka. Hiába könyörögtem az ajtó előtt térden állva, hogy engedjen be, hiába mondogatta a mester is, hogy az a kép a szobámban nem a Szűzanyát ábrázolja, hanem egy egyszerű asszonyt, aki a gyereket szoptatja, hiába hívta ki az apja a papunkat is, hogy az magyarázza el neki, istenkáromlás, amit művel.

Egyetlenegyszer jött ki az ajtóba, hogy a tudomásunkra hozza: testében az Úr növekedik, de ők ketten, az Úr és ő soha egymástól el nem fognak válni. Csak a halál választhatja el őket egymástól.

A doktor szerint Goszpojinka esetén is látni, hogy beképzelt valaki magának, hogy áldott állapotban van.

Az Úr talán úgy távozott el a halott Goszpojinka testéből, hogy átváltozott azzá a szent olajjá, amely csorog belőle. Itt érzem mindenhol. Arra gondoltam, hogy ez csodatévő olaj lehet, de Milákovics úr nem engedi, hogy idehívjam a betegeket és nyomorultakat, hogy lássák és megérintsék a Goszpojinkát.

Ahogy itt fekszik a ravatalon, az orcája piros, mintha tele lenne étellel, mintha az egészség akkor költözött volna beléje, amikor eltávozott belőle a lélek.

Tegnap ebéd után halt meg.

Öt óra körül délután megint bekukucsáltam a zsalugáteren keresztül, hogy mi van az én szegény kisasszonykámmal, nem ájult-e el az éhségtől.

Rá volt borulva a tükörrre. Fölötte a diófából faragott növények, mint a sírra tett koszorúk.

Az ablakon át bemásztam a szobába, és akkor láttam meg az angyalt. Lehajolt, hogy fölvegye a liliumot, amely ott feküdt a tükör mellett. A virág mintha be lett volna fröcskölve vérrel. Az angyal mintha púpos lett volna azokkal a szárnyakkal a hátán. Fölvette a liliumot, néhányat intett vele énfelém, azután meg eltűnt a falon keresztül valami sötétségben.

A kisasszonyka már nem lélegzett. A homloka hideg volt, és amikor megcsókoltam, mintha a Szűzanya képét csókoltam volna meg, amelyik ott áll a templomban a szentképtartón, üveggel letakarva.

EGY CÉDULÁRA VOLT ÍRVA

Az itt következő írásra Magda talált rá a tükrös szekrény egyik fiókjában:

„Megfogant bennem a Megváltó. Nem is gyermekecske, nem is galambocskó, hanem forrásvíz, amely szüntelenül ezt csobogja: Én te vagyok, és te vagy én. Mi testvérek vagyunk: öcsike és nővére.”

Milica Mičić Dimovska (Újvidék), 1947

A Belgrádi Egyetem Filológiai Karán irodalomtudományból szerzett oklevelet. Szirmai- (1981) és Andrić-díjas (1992). Művei: *Priče o ženi* (novellák, Újvidék, 1972), *Poznanici* (rövidpróza, Újvidék, 1980), *Utvare* (regény, Újvidék, 1987), *Odmrzavanje* (novellák, Újvidék, 1991), *Poslednji zanosi* (regény, Belgrád, 1996), *U procepu* (novellák, 1998), *Putopisi* (Vranje, 1999), *Mrena* (regény, Belgrád, 2002), *Zaručnice* (novellák, Újvidék, 2003), *Utočište* (regény, Belgrád, 2005).

A Hídban

Oh, a pusztulás tanúja meddig leszek még! Híd, 1995/9. Ford.: Bence Erika

A mosoly. Híd, 2000/8. Ford.: Cseh Márta

A Zöld nimfa. Híd, 2000/10. Ford.: Cseh Márta

A parte. Híd, 2001/3. Ford.: Cseh Márta

Csapdában. Híd, 2001/11–12. Ford.: Cseh Márta

A kiválasztott. Híd, 2004/4. Ford.: Cseh Márta